

Власова О.Б.,
старший викладач кафедри
естетичного виховання

АНАЛІЗ ЗАСОБІВ МУЗИЧНОЇ ВИРАЗНОСТІ В САМОСТІЙНІЙ РОБОТІ СТУДЕНТІВ НАД ТВОРАМИ ДИТЯЧОГО ПІСЕННОГО РЕПЕРТУАРУ

Входячи в нове тисячоліття, суспільство завжди зазнає великих змін, які відбуваються в усіх сферах життєдіяльності людини: науці, політиці, техніці, освіті. Прогресивні тенденції розвитку суспільства, що супроводжують розбудову України як незалежної європейської держави, диктують соціальне замовлення на всебічно розвинену, духовно багату, самодостатню особистість, що передбачається Національною доктриною розвитку освіти України в XXI столітті [4, с. 3]. Розбудова сучасної системи освіти спонукає до пошуків і впровадження нових підходів, виховних систем, форм та методів, які б відповідали гармонійному розвитку особистості, сприяли розкриттю духовно-емоційних, розумових і фізичних здібностей. У зв'язку з цим неможливо переоцінити значення художньо-естетичного виховання у духовному становленні підростаючого покоління [5, с. 74].

В освітньо-виховному просторі впродовж останніх десятиліть скраво вирізняються принаймні дві тенденції: оновлення й реформування усієї структури системи освіти у відповідності до європейських та світових вимог і стандартів та становлення альтернативних форм й моделей освіти, до яких з повним правом можна віднести й інститут сімейних вихователів, що має глибоке історичне коріння, пов'язане з суверенітетом, й значну перспективу. В останні роки науковцями досить широко висвітлюються аспекти відродження й сучасного становлення інституту гувернерства, але часто поза увагою залишаються питання формування особистості сімейного вихователя. Сімейне виховання, яке належить повною мірою ні до родинної, ні до державної системи виховання, задовольняє, з одного боку, освітньо-виховні запити окремої родини, а з іншого в цілому виконує державне освітнє "замовлення" – формує інтелектуальну високоморальну особистість в сім'ї, тим самим впливаючи на морально-інтелектуальний розвиток і обличчя нації в цілому [7, с. 35].

Серед багатьох предметів, які вивчають майбутні сімейні вихователі, чи не найвищий виховний потенціал належить дисциплінам художньо-естетичного циклу, а особливо музичним, з притаманним їм впливом на свідомість та підсвідомість особистості, на інтелектуальну та емоційну сфери, на моральне та навіть фізичне здоров'я. Вивчення предметів цього циклу надає студентам можливість усвідомити себе як особовно значущу особистість, розвинути навички художньої, естетичної,

моральної оцінки навколишнього світу, засвоїти цінності культури, запозичити духовний досвід поколінь [2, с. 2].

Однією з дисциплін, яка вивчається в межах цього циклу є "Практикум дитячого пісенного репертуару", метою якої є не тільки ознайомлення майбутніх сімейних вихователів з різноманітним дитячим пісень, народних та авторських, а й у комплексі з іншими музичними дисциплінами (теорією музики, сольфеджіо, музичним інструментом, хореографією, методикою музичного виховання, історією музичного мистецтва) набуття необхідних для якісного художньо-естетичного розвитку своїх майбутніх вихованців знань, умінь та практичних навичок. Зважаючи на недостатню кількість академічних годин, відведених в навчальному плані на вивчення даної дисципліни, як до речі і на вивчення багатьох інших дисциплін художньо-естетичного циклу, на перший план виступає самостійна робота студентів, розвиток їх здатності до самонавчання та самовдосконалення.

На сучасному етапі розвитку все більш актуальною стає проблема змістовності виконання, а відповідно, культура музичальності виконавців. Навчити дитину співати художньо, виразно передавати зміст пісні, хай навіть простенької дитячої поспівки і є одним із багатьох завдань домашнього вихователя. Саме від його кваліфікації, широти музичного кругозору та смаку залежить не тільки художня якість інтерпретації, а й духовний та моральний розвиток дитини [1, с. 18].

Відомо, що музика передає сенс, зміст твору за допомогою засобів музичної виразності. Якими ж основними засобами музичної виразності має навчитися користуватися в самостійній роботі студент, щоб донести той чи інший зміст твору до своїх майбутніх вихованців, а через них і до слухачів?

Перший засіб музичної виразності, який відчуває дитина ще у лоні матері і на який вона починає реагувати, спочатку несвідомо, а пізніше й усвідомлено є *ритм*. В українського народу дитяча пісня (коліскова, що її співала мати, чи виконана малечю забавлянка, лічилка, скоромовка тощо) здавна була дієвим засобом естетичного виховання маленької особистості; універсальність та легкість сприймання дитячої народної творчості впливає із самої природи цього жанру. Надаючи великого значення співу в дитячому музичному вихованні, багато вітчизняних педагогів, вчених, музикантів підкреслювали ритмічну природу музичного мистецтва, яка відповідає фізіологічній потребі дитячого організму у ритмічному, узгодженому русі [3, с. 150]. Рівномірна метрична пульсація стає безперервною канвою, по якій вишивається різноманітний ритмічний малюнок.

Ще одним важливим засобом музичної виразності є *темп*. Він передає певну сферу образів, емоцій, жанрів, нерозривно пов'язану з цілісним сприйняттям музики, її характером. Якщо проаналізувати терміни, які використовуються в якості темпових визначень, то неважко встановити: лише невелика їх кількість вказує на швидкість виконання.

Більшість термінів, вказуючи на швидкість виконання лише опосередковано, визначають характер музичного звучання. Повільні темпи – відображення спокою, неспішності, урочистості, зосередженості; середні – стриманості, розміреності; швидкі – легкості, живості, схвильованості, стривоженості. Для кожного музичного твору існує певна темпова зона, в межах якої зміст твору й характер музики розкриваються найбільш повно. Тому за необхідності змінювати темп слід дуже обережно, бо виходячи за межі певної зони, такі зміни неминуче викликають зміну характеру музичного звучання і спотворення художнього образу твору! Тим не менш, невеликі внутрішні зміни або темпові відхилення необхідні. Вони надають музиці живе дихання, людське тепло, передають певний настрій. Зберігання в процесі виконання твору єдиної темпової лінії, відсутність різких змін темпу (якщо вони не обумовлені авторськими вказівками і не пов'язані зі зміною характеру) сприяє цілісності звучання.

Іншим важливим засобом художньої виразності в музиці є *динаміка*. Гучні звуки при наявності інших рівних умов більше подразнюють, збуджують, ніж тихі; виконання гучного звуку вимагає більшої напруги, більшої витрати енергії. Тому посилення звуку здебільшого пов'язують з підсиленням напруги, а ослаблення, затихання – із заспокоєнням. І якщо область ріано застосовується, наприклад, для виразу спокійного, споглядального настрою, стриманості, то область *forte*, навпаки, частіше супроводжує активний, наступальний рух, передає настрої радості, урочистості, сили. Виразні можливості динамічної різноманітності в музиці багато в чому зумовлені її подібністю з динамікою мови, почуттів, дій людини. Наприклад, різкі динамічні співставлення в музиці звичайно асоціюються з раптовою зміною подій або настроїв, які вторгаються у спокійний розвиток. Звідси їх часте використання при викладенні контрастних музичних образів. І навпаки, відносно стійкий рівень гучності, відсутність різких коливань, відхилень сприяють створенню музичного образу спокійного характеру. Не всі динамічні відтінки позначаються в нотах і поява того чи іншого нюансу не завжди означає, що він має бути виконаний від початку й до кінця з усією притаманною йому виразністю. Однак і занадто часті, невинуваті міни основних нюансів не досягають мети; вони лише втомлюють й риптуляють сприйняття.

Поряд із динамікою, безпосереднім і сильним фактором впливу на слухачів є *тембр* звучання. Він може заспокоювати, втомлювати, ратувати, сприйматися як теплий або холодний, ласкавий чи суворий, зв'язний або скрипучий. Незважаючи на те, що кожний голос має свій тембр, виконавець може мати всередині нього великий діапазон відчуження чи переживання, яке він передає в той чи інший момент. Залежно від необхідності зробити тембр більш світлим чи, навпаки, більш приглушеним, необхідно обрати в якості умовного тону більш темну чи світлу голосну (використання під час

розспівування). Не менш суттєвою для відпрацювання того чи іншого тембрового забарвлення є роль приголосних. Самі назви груп приголосних: шиплячі, тверді та м'які, дзвінкі й глухі – говорять про їх звукові особливості. За допомогою приголосних можна передати гуркіт, свист, шипіння, легкість та твердість.

Працюючи над вимовою приголосних, необхідно враховувати характер твору. В творах героїчного характеру приголосні мають звучати більш сильно й підкреслено, ніж у ліричних творах, де вони вимовляються м'якше. Поряд з зображувальними та виразними можливостями тембр має й великі формоутворюючі можливості. Наприклад, збереження на протязі певного уривка єдиного тембру допомагає об'єднати цей уривок у єдине ціле і в той же час сприяє різкому його протиставленню сусіднім частинам, у яких використовуються інші тембри.

Виконавські прийоми – агогічні, динамічні, темброві зміни – не вирішують самі по собі проблему виразного співу. Головне, від чого залежить виразність виконання музичного твору – фразування, тобто спосіб сполучення звуків, злиття їх у інтонації, фрази, речення, періоди. Хоча, об'єднання звуків у закінчені музичні фрази або членування фраз здійснюється саме за допомогою динаміки й тембрових змін, цезур, дихань, змін темпу. Фразування твору великою мірою залежить від його структурної будови, ділення на періоди, речення, фрази, мотиви. Тому так важливо з'ясувати тривалість фраз та речень. Фразування залежить від будови як музичного, так і літературного текстів. Важливо також слідкувати за їх співвідповідністю [6, с. 137].

Особливо велике значення для об'єднання твору в єдине ціле й членування його на фрази належить диханню. Зміна дихання слугує для розділення твору на частини. У зв'язку із величезною роллю дихання необхідно з особливою увагою ставитись до його розподілу. Через занадто часті зміни дихання руйнується фраза. Після виявлення фразових та реченнєвих меж та з'ясування засобів об'єднання та членування, необхідно розібратися у внутрішній побудові фраз та речень, знайти кульмінацію – головний момент, верхівку фрази. Власне, суть виразного співу якраз і полягає у з'ясуванні, підкресленні головного та затушовуванні другорядного. Завдання студента – зрозуміти самому та пояснити дитині логіку мелодичного руху, прагнучи того, щоб фраза виступала як єдине органічне ціле, а не ряд розрізнених звуків. Не менш важливо встановити зв'язок фраз між собою. Вірному фразуванню, з'ясуванню головного допомагає логічний розбір та аналіз літературного тексту поряд з розбором та аналізом тексту музичного. Для майбутнього домашнього вихователя особливо важливим є пересторога від неправильної кульмінації, показ дійсного напрямку фрази. Тільки тоді, коли будуть поделані технічні складності, пов'язані з вокалом, стане можливим повноцінне, виразне, дійсно художнє виконання.

Література

1. Асафьев Б.В. О хоровом искусстве / Б.В. Асафьев. – Л.: Музыка, 1980. – 213 с.
2. Бойко І. Формувати людину-творця. Нові підходи до викладання предметів художньо-естетичного циклу / І. Бойко // Шкільний світ. – №2. – 2007. – С.1-3.
3. Дем'яно Н.Ю. Засоби формування культури молоді у діяльності і спадщині В.М.Верховинця / Н.Ю. Дем'яно // Формування національної культури молоді засобами народного мистецтва у контексті творчої спадщини В. Верховинця. – Полтава, 1999. – 310 с.
4. Державна національна програма "Освіта". ("Україна ХХІ століття"). – К.: Райдуга, 1994. – 6 с.
5. Липский В.Н. Эстетическая культура и личность / В.Н. Липский. – М.: Знание, 1987. – 125с.
6. Стулова Г.П. Развитие детского голоса в процессе обучения пению / Г.П. Стулова. – М.: Прометей, 1992. – 270 с.
7. Огієнко І. Ідея національного виховання дітей / І. Огієнко. – Переяслав: "Педагогічна преса", 1999. – 325 с.

Терещенко А.О.,
старший викладач кафедри
естетичного виховання

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО ЗАСТОСУВАННЯ СТУДЕНТАМИ-ГУВЕРНЕРАМИ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ НАВЧАННЯ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Психолого-педагогічний, методичний та технічно спрямований рівень використання ТЗН студентами, як свідчить практика, різний: по-перше, рівень підготовки студентів до застосування ТЗН (у процесі вивчення основних дисциплін навчального плану серед майбутніх учителів сімейного виховання) різний; по-друге, навчальними планами відводиться різна кількість годин на вивчення ТЗН; по-третє, програми з курсу ТЗН не повною мірою враховують специфіку роботи майбутніх учителів за обраним фахом. На сучасному етапі варіативність викладання курсів, пов'язаних з використанням технічних засобів навчання зводиться тільки до різної кількості годин, які передбачені навчальними програмами на вивчення ТЗН, в умовах неузгодженості змісту й методики викладання курсу ТЗН з потребами сучасного навчально-виховного процесу.

Дослідження вітчизняних педагогів умов ефективного використання ТЗН у навчально-виховному процесі дозволяє виявити основні з них: якість матеріально-технічного й інформаційно-методичного забезпечення та якість практичного застосування ТЗН. Крім закладених у

ТЗН дидактичних можливостей, безперечно, на успішне засвоєння студентами навчального матеріалу суттєво впливає особистість викладача, його вміння успішно здійснювати за допомогою ТЗН освітньо-виховні цілі навчання [1].

З метою визначення ролі та місця ТЗН у підготовці вчителя – гувернера ми проаналізували зміст навчальних програм і підручників з педагогіки, психології, базових дисциплін, фахових методик і виявили, що програмами передбачається активне застосування технічних засобів на всіх етапах навчання студентів при викладанні майже всіх дисциплін. Проте, в частині підручників з педагогіки (І.Т. Огороднікова, В. Оконя, Н.О. Сорокіна, Б.П. Єсіпова, А.П. Кондратюка) ТЗН згадуються епізодично серед методів навчання.

Підручники з психології, зокрема В.О. Крутецького, А.В. Петровського, педагогічної психології Л.М. Прокопійенко містять необхідний навчальний матеріал (передбачений програмами з відповідних курсів) про вікові психофізіологічні особливості застосування ТЗН у навчально-виховному процесі.

Підручники з педагогіки виокремлюють два етапи у підготовці вчителя сімейного виховання до майбутньої професії: попередній та безпосередній, які передбачають вибір і підготовку дидактичних засобів і навчальної техніки. Разом з тим у фахових методиках не розглядається планування ТЗН при складанні тематичних планів, що негативно впливає на процес формування готовності студентів як до використання ТЗН, так і до майбутньої педагогічної діяльності в цілому.

Для визначення структури та змісту готовності майбутніх учителів до використання ТЗН у навчально-виховному процесі застосовують узагальнений підхід Л.В. Кондрашової та В.О. Сластьоніна, що дозволяє визначити специфіку "готовності вчителя до ефективного застосування ТЗН", яке визначається як синтез таких взаємопов'язаних структурних компонентів:

1. *Мотиваційного* (зацікавленість і позитивне ставлення до використання ТЗН у навчально-виховному процесі, усвідомлення необхідності застосування ТЗН і поповнення своїх знань про педагогічні можливості та методичні особливості використання сучасної навчальної техніки).

2. *Операційно-пізнавального* (знання будови та принципу дії сучасної навчальної техніки й методики її застосування; здатність постійно вдосконалювати свою майстерність з питань ефективного використання ТЗН).

3. *Емоційно-вольового* (цілеспрямованість, самостійність, упевненість в успішному застосуванні ТЗН, здатність зосередитися на поставленому завданні).

4. *Оцінного* (оцінка своєї готовності до застосування ТЗН у навчально-виховному процесі), який визначає вміння студента аналізувати свою діяльність, пов'язану з використанням ТЗН та